



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Verzuiling en politieke deconfessionalisering

Bruyn, L.P.J. de

Citation

Bruyn, L. P. J. de. (1972). Verzuiling en politieke deconfessionalisering. *Acta Politica*, 7: 1972(1), 42-47.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449307>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449307>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Verzuiling en politieke deconfessionalisering

door L. P. J. de Bruyn

De ontzuiling van katholieken en protestanten in de politiek — ook wel politieke deconfessionalisering genoemd — wordt vaak beschouwd als een van de belangrijkste verklaringen voor de recente verschuivingen in de partij-politieke krachtsverhoudingen in ons land. Deze paragraaf beoogt enkele onderzoeksresultaten omtrent dit veronderstelde proces aan te dragen.

Een typisch Nederlandse vormgeving van de samenleving is de 'verzuiling': het verschijnsel dat mensen die een bepaalde godsdienst of levensbeschouwing aanhangen, zich voor wat hun deelneming in allerlei samenlevingsgebieden betreft, van hoog tot laag in eigen organisaties terugtrekken, zodat er een aantal zuilen ontstaat. We zullen ons hier beperken tot de op een godsdienst gebaseerde zuilen en daarbinnen tot de betrokken, grootste politieke organisaties, nl. de ARP, CHU en KVP.

Ontzuiling is de afbraak van het verzuilingsverschijnsel, waarvoor overigens verschillende definities gehanteerd worden.

1, Verminderde aanhang der christelijke partijen

Allereerst kan men onder de hier bedoelde politieke ontzuiling (= politieke deconfessionalisering) verstaan het in omvang afnemen van de kiezersaanhang der zgn. grote christelijke (confessionele) partijen. Waar KVP, ARP en CHU tezamen in 1971 bij de verkiezingen 7,7 % minder stemmen behaalden dan in 1967, is binnen deze definitie zonder meer sprake van ontzuiling.

Op de tweede plaats wordt politieke deconfessionalisering omschreven als de terugloop van het aantal leden van een zuil, dat op de partij van die zuil stemt. Het nationale kiezersonderzoek van de Vrije Universiteit van 1967 maakt een vergelijking op dit punt tussen 1967 en 1971 mogelijk. Het percentage katholieken dat in 1971 zijn stem aan de KVP gegeven heeft (51 %) blijkt sterk gedaald te zijn vergeleken met 1967 (67 %), evenals het aantal ARP-stemmers onder de gereformeerden (61 % in 1971 tegenover 82 % in 1967). De binding van de hervormden aan de CHU is veel geringer in omvang: in 1971 stemde 22 % van hen op de CHU, hetgeen nagenoeg in even grote mate gebeurde in 1967 (24 %). Het aantal ARP-stemmers onder de hervormden en dat der CHU-kiezers onder de gereformeerden is te klein om uit de vergelijking der cijfers verantwoorde conclusies te trekken. Ook binnen de tweede begripsafbakening van ontzuiling moet geconcludeerd worden dat onder de katholieken en gereformeerden politieke deconfessionalisering plaats vindt.

2, Kerkgang

Tot de katholieken, gereformeerden en hervormden zijn hierboven gerekend diegenen die op de vraag 'Behoort U volgens Uzelf tot een bepaalde godsdienst of gezindte?' zich tot de betreffende categorie rekenden. Het spreekt

voor zich, dat binnen elke kerkelijke gezindte vele variaties aangebracht kunnen worden naar de mate, waarin de leden ervan betrokken zijn op hun godsdienst. Deze variaties kunnen de relatie tussen het lidmaatschap van een kerkelijk gezindte en stemgedrag verfijnen. De frequentie van het kerkbezoek is een van de indicatoren voor de mate van binding aan de kerkelijke gemeenschap, hetgeen verschillend kan liggen binnen de diverse kerkelijke gezindten. Het blijkt dat degenen, die elke week naar de kerk gaan (= kerksen) in veel groteren getale op de betrokken confessionele partij stemmen dan de leden van dezelfde kerkelijke gezindte die minder dikwijls of nooit kerkbezoek afleggen (= niet-kerksen).

Tabel 4.1 Kerkelijke gezindte, kerkgang en partijkeuze

	1971	1967*
KVP-stemmers onder kerkse katholieken	70	77
KVP-stemmers onder niet-kerkse katholieken	25	37
ARP-stemmers onder kerkse gereformeerden	67	88
ARP-stemmers onder niet-kerkse gereformeerden	40	58
CHU-stemmers onder kerkse hervormden	50	54
CHU-stemmers onder niet-kerkse hervormden	11	14

* Cijfers uit het VU-kiezersonderzoek 1967, verwerkt in de doctoraal-scriptie van C. van Hoegee, 1969.

Vooraf bij de katholieken en hervormden treden grote verschillen tussen kerksen en niet-kerksen op t.a.v. de KVP-, resp. CHU-stemmers (resp. 70 % en 25 % voor de katholieken; 50 % en 11 % bij de hervormden). Ook onder de gereformeerden komt een duidelijk uiteenlopende steun aan de ARP naar voren (67 % onder de kerksen tegenover 40 % onder de niet-kerksen). Een vergelijking met de V.U.-cijfers van 1967 toont bovendien aan dat binnen elke categorie de steun aan de betrokken partij teruggelopen is. Bij de katholieken zijn vooral de niet-kerksen minder op de KVP gaan stemmen (in 1971 25 % en in 1967 nog 37 %); bij de gereformeerden daalde het aantal ARP-stemmers sterk zowel onder de kerksen als onder de niet-kerksen, terwijl de verhouding bij de hervormden in 1971 nagenoeg gelijk bleef t.a.v. 1967.

Over de betekenis van de kerkgang voor het type van kerklid en zeker voor de politieke stellingname van de kerkleden is nog te weinig bekend. Niettemin wijst de gevonden relatie tussen frequent kerkbezoek en het stemmen op de betrokken confessionele partij in de richting van een verwevenheid tussen de christelijke partijen en de geïnstitutionaliseerde kerk, ondanks alle pogingen door de christelijke partijen los te komen van hun vroegere kerkelijke karakter.

3, Alternatieven

Bij de constatering dat een kleiner deel van de leden der kerkelijke gezindten op de respectievelijke confessionele partijen stemt dan voorheen, stelt zich onmiddellijk de vraag naar de alternatieven waarvoor deze kiezers zich uitspreken. In dit kader zijn de katholieken die niet zijn gaan stemmen bijzonder interessant. Het percentage niet-stemmers onder de katholieken wijkt niet af van het gemiddelde in de totale steekproef: 14 %. Binnen deze groep doen zich echter grote verschillen naar kerkgang voor. Van alle kerkse katholieken is slechts 8 % van de stembus weggebleven, terwijl dit percentage als volgt oploopt: onder hen die alleen op hoogtijdagen naar de kerk gaan, stemde 17 % niet, van hen die een paar maal per jaar de kerk bezoeken 29 % en van degenen die nooit naar de kerk gaan, bleef 39 % bij de verkiezingen thuis. Deze duidelijke reeks is afwezig bij de gereformeerden en hervormden, gesplitst naar kerkgang.

De samenhang die zich bij de katholieken voordoet tussen kerkelijke en partijpolitieke non-participatie, kan worden geïnterpreteerd als een indicatie van de desintegratie der katholieke zuil in de Nederlandse samenleving: tot de traditionele partij, de KVP, voelen vele niet-kerkse katholieken zich niet meer aangetrokken, terwijl zij evenmin 'toe zijn' aan een keuze voor een andere politieke partij en zich bijgevolg uit het dilemma redden door in zekere zin uit het systeem te retireren (vgl. ook ons artikel 'KVP-koers op empirische basis' in *Politiek Perspectief*, 1971, pag. 16-25).

Vermeldenswaard is nog, dat de katholieken die op de PPR gestemd hebben (2 % van alle katholieken in de steekproef) zich vrij gelijkmatig spreiden over de categorieën van kerkgang. Ruim de helft van deze kiezers gaat iedere week naar de kerk, daarmee politieke deconfessionalisering parend aan intensieve deelname aan het kerkelijk leven. Dit laatste geldt overigens ook voor een derde tot de helft van de katholieke aanhang van D'66, DS'70, PvdA en VVD.

4, Godsdienst als motief voor partijkeus

Een derde omschrijving van deconfessionalisering is het losser worden van de band tussen het belijden van een bepaalde geloofsovertuiging en het zich rekenen tot en steun verlenen aan een daarmee corresponderende confessionele politieke partij op godsdienstige gronden. Anders gezegd: deconfessionalisering houdt ook in dat men als katholiek, gereformeerde en hervormde niet meer om 'godsdienstige' redenen stemt op KVP, ARP en CHU. Het onderzoek naar de vraag of er sprake is van deconfessionalisering in deze zin, moet nog verricht worden. Daartoe is een diepgaande analyse nodig van de motieven van stemgedrag in samenhang met velerlei factoren als beleidsoriëntaties, opvattingen over partijen en politieke leiders e.d. In deze schets van

enkele eerste resultaten van het verkiezingsonderzoek 1971 kunnen we nog slechts enkele houdingen vermelden die relevant zijn voor de verzuiling en ontzuiling.

5, Geloof en politiek

De relatie die respondenten leggen tussen geloof en politiek, wordt weergegeven in tabel 2. De KVP-, ARP- en CHU-stemmers gezamenlijk blijken in veel groteren getale het eens te zijn met de stelling 'Het geloof is voor de politiek een goede wegwijzer' (n.l. 64 %) dan de overige respondenten in de steekproef, waarvan 23 % zich achter deze uitspraak schaarde.

Binnen de aanhang van de grote christelijke partijen treden overigens belangrijke verschillen op in de mate waarin deze stelling wordt onderschreven. Terwijl van de ARP-kiezers 83 % verklaart het eens te zijn met de geciteerde uitspraak en van de CHU-stemmers 71 % dat standpunt inneemt, kiest van de KVP-ers slechts iets meer dan de helft voor deze zienswijze. De deconfessionalisering binnen de KVP in de derde door ons omschreven betekenis blijkt uit het feit dat ruim een derde der KVP-stemmers het geloof niet ziet als een goede wegwijzer voor de politiek. Opgemerkt moet worden dat de gebezigde formulering in het midden laat of het geloof — indien men het al als een wegwijzer voor politiek handelen ziet! — als basis voor partijformatie moet dienen. De kiezers der niet-confessionele partijen die instemmen met de uitspraak, zijn vermoedelijk de mening toegedaan dat het geloof niet als grondslag voor partijformatie behoort te gelden.

Tabel 4,2 Partijkeus en de relatie tussen geloof en politiek

'Het geloof is voor de politiek een goede wegwijzer	partijkeus 1971				totaal
	KVP	ARP	CHU	ov.	
eens	55	83	71	23	36
oneens	34	14	15	62	50
weet niet/geen antwoord	11	3	14	15	14
totaal	100(19)	100(7)	100(5)	100(69)	100

6, Geloof als organisatie-principe

Dit vraagstuk komt expliciet aan de orde in tabel 3. De traditionele verzuiling in de vorm van afzonderlijke katholieke en protestants-christelijke partijen wordt blijkbaar door betrekkelijk weinig mensen nog ideaal geacht: slechts 10 % van de KVP-stemmers, 14 % van de ARP-achterban en een kwart (!) van de CHU-kiezers spreekt zich uit voor een dergelijke afzonder-

lijke katholieke en protestantse partijvorming. De opname van die aparte partijen in een algemeen christelijk verband heeft de instemming van het merendeel der KVP-, ARP- en CHU-stemmers (resp. 59 %, 69 % en 57 %). Het lossen van de relatie tussen geloof en politiek handelen vindt

Tabel 4.3 Partij-keus en houding t.a.v. de godsdienst als basis voor partijvorming en scholenorganisatie

partijvorming	partijkeus 1971			totaal
	KVP	ARP	CHU	
vóór afzonderlijke katholieke en protestant-christelijke partijen	10	14	25	11
vóór opname van die afzonderlijke partijen in een algemeen christelijk verband	59	69	57	43
vóór het standpunt dat politieke partijen onafhankelijk t.a.v. de godsdienst moeten staan	22	15	15	37
weet niet/geen antwoord	9	2	3	8
totaal	100(19)	100(7)	100(5)	100

scholenorganisatie				
vóór afzonderlijke katholieke en protestants-christelijke scholen	25	28	39	21
vóór opname van die afzonderlijke scholen in een algemeen christelijk verband	48	52	42	36
vóór het standpunt dat scholen onafhankelijk t.a.v. de godsdienst moeten staan	21	17	17	36
weet niet/geen antwoord	6	3	2	7
totaal	100(19)	100(7)	100(5)	100

uitdrukking in het aanhangen van het standpunt dat politieke partijen onafhankelijk ten aanzien van de godsdienst moeten staan. De KVP-ers lijken in dit opzicht in wat grotere mate gedeconfessionaliseerd te zijn dan de aanhangers der twee grote protestants-christelijke partijen, want 22 % der KVP-ers kiest voor die onafhankelijkheid tegenover 15 % van de aanhang van ARP en CHU. Zoals op grond van eerdere onderzoeken te verwachten was, is de ontzuiling op het punt van het bijzonder onderwijs minder ver voortgeschreden: ruim een kwart van de KVP- en ARP-kiezers en 39 % van de CHU-

stemmers wil de bestaande scheiding tussen katholieke en protestantse scholen behouden. Het aantal voorstanders van t.o.v. de godsdienst onafhankelijke scholen is nagenoeg gelijk aan het aantal pleitbezorgers van gedeconfessionaliseerde politieke partijen.

Samenvattend: de nagestreefde samenwerking tussen de christelijke partijen lijkt de instemming te verkrijgen van de meerderheid van hun aanhang. Des te opmerkelijker is het dan, dat de katholieke partij enerzijds en de twee protestants-christelijke partijen tezamen anderzijds voor wat de kerkelijke gezindte van hun achterban betreft nog als twee volledig gesloten zuilen tegenover elkaar staan. De bereidheid tot samenwerking gaat gepaard met een wederzijds isolement: een moeilijke barrière.